

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นพืชอาหารหลักประจำชาติและเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญยิ่งของไทย โดยมีชาวนาถึง 3.7 ล้านครัวเรือน จากเกษตรกรทั่วประเทศ 5.6 ล้านครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 66 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 56 – 58 ล้านไร่ ได้ผลผลิตปีละประมาณ 28 – 30 ล้านตันข้าวเปลือก มีมูลค่าปีละประมาณ 180,000 – 200,000 ล้านบาท ซึ่งเป็นรายได้ที่หล่อเลี้ยงเกษตรกรระดับรากหญ้า อีกทั้งเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ สามารถสร้างรายได้และนำเงินตราเข้าประเทศปีละประมาณ 80,000 – 100,000 ล้านบาท รวมทั้งเป็นพืชที่สร้างความมั่นคงด้านอาหารด้วย (กรมการข้าว, 2552)

ในการผลิตข้าวนั้น ปัจจัยที่สำคัญคือ ปุ๋ย ที่ผ่านมากเกษตรกรไทยนิยมใช้ปุ๋ยเคมีในกระบวนการผลิต และทำให้เป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกร คิดเป็นสัดส่วนประมาณ 18.6 – 31.1 เปอร์เซ็นต์ของต้นทุนการผลิตข้าวทั้งหมด (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2550) ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา พบว่า ต้นทุนการผลิตข้าวมีแนวโน้มที่สูงขึ้น โดยสาเหตุสำคัญของการเพิ่มขึ้นของต้นทุนคือ ราคาปุ๋ยเคมีที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี ส่งผลให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระต้นทุนที่สูงขึ้นดังกล่าวและไม่ได้ผลกำไรเท่าที่ควร ปุ๋ยเคมีนั้นแม้จะมีข้อได้เปรียบมากมาย แต่การเพิ่มธาตุอาหารโดยใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวนั้น ไม่ใช่แนวทางที่เหมาะสมนัก ควรจะมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสดผสมผสานกัน (กรมวิชาการเกษตร, 2548) ทั้งนี้ปุ๋ยเคมียังทำให้เกิดผลเสียต่อคุณสมบัติทางกายภาพของดิน (ธงชัย, 2550) และยังทำให้จุลินทรีย์ที่อาศัยอยู่ในดิน เช่น แบคทีเรีย แอคติโนมัยซิส และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่อยู่ในดินมีจำนวนลดลง (สมชาย, 2531 อ้างโดย ดนุวัต และ อนันต์, 2548)

ในปัจจุบัน ภาครัฐจึงได้มีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการผลิตข้าวมากขึ้น ทั้งการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองหรือการทำนาข้าวอินทรีย์ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาด้านต้นทุนการผลิต ปัญหาสิ่งแวดล้อมและลดการนำเข้าปุ๋ยเคมีจากต่างประเทศ แต่กระนั้น สิ่งสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรเกิดการยอมรับปุ๋ยอินทรีย์ทั้งหลายนี้ คือ ความรู้ที่ถูกต้องและทัศนคติ

ที่ดีต่อปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งเกษตรกรบางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ อีกทั้งยังมีความไม่มั่นใจในประสิทธิภาพของปุ๋ยอินทรีย์ว่าจะสามารถเพิ่มปริมาณผลผลิตหรือลดต้นทุนได้อย่างไร เกษตรกรจะมักมองเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก ไม่คุ้มค่ากับเวลาที่เสียไป เพราะทำไปแล้วก็ขายผลผลิตได้เท่ากับการทำนาด้วยปุ๋ยอินทรีย์ ใช้ปุ๋ยเคมียังมีความสะดวกกว่า (ปริญญา, 2549) หากเมื่อพิจารณาสถิติการใช้ปุ๋ยเคมีของประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 - 2550 จะพบว่า ยังมีแนวโน้มการใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2552)

พื้นที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเพาะปลูกข้าวมาก เกษตรกรในพื้นที่นี้มีอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งพื้นที่เพาะปลูกข้าวในเขตอำเภอแม่สรวยนั้น มีประมาณ 21,200 ไร่ และมีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวประมาณ 4,240 ราย เกษตรกรปลูกข้าวทั้งข้าวนาปีและนาปรัง (สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย, 2550) เกษตรกรส่วนใหญ่ยังนิยมใช้ปุ๋ยเคมีเป็นปัจจัยผลิตหลัก เพราะสะดวก หาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดในท้องถิ่น ฉะนั้น ภาระต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ยังคงขึ้นอยู่กับต้นทุนด้านปุ๋ยเคมีเป็นหลัก ทำให้เกษตรกรยังมีต้นทุนการผลิตที่สูงตามราคาของปุ๋ยเคมี ซึ่งกระทบต่อรายได้ในครัวเรือนและผลกำไรจากการจำหน่ายข้าวด้วย ทั้งนี้ ยังไม่พบรายงานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ จึงควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาความรู้ ทัศนคติ การปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ พร้อมทั้งศึกษาด้านต้นทุนการผลิตที่แท้จริงในการผลิตข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ ปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรด้านการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลเผยแพร่แก่เกษตรกรให้รับทราบและตระหนักถึงต้นทุนในการผลิตข้าวอันเนื่องมาจากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และให้เป็นข้อมูลเบื้องต้นแก่เจ้าหน้าที่ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ประเมินเกษตรกรหรือเป็นข้อมูลสนับสนุนในการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และแก้ปัญหาต้นทุนผลิตข้าวต่อไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ ปริมาณการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม กับ ความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์
3. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในนาข้าวของเกษตรกรอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาจะทำให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบถึงระดับความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในนาข้าวของเกษตรกรนั้นเกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านใดบ้าง พร้อมทั้งสำรวจต้นทุนการผลิตข้าวด้วย รูปแบบและปริมาณการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่มีความชัดเจนมากขึ้น และข้อมูลเหล่านี้จะนำกลับไปสู่เกษตรกรให้ตระหนักถึงต้นทุนการผลิตข้าวโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ อีกทั้ง ข้อมูลที่ได้เหล่านี้สามารถนำไปประกอบการวางแผนหาแนวทางแก้ปัญหาต้นทุนการผลิตข้าวและส่งเสริมให้เกษตรกรมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากขึ้นด้วย

สมมุติฐานของงานวิจัย

ความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในนาข้าวมีความสัมพันธ์กับปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมของเกษตรกร

ขอบเขตและวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ต้องการศึกษาดังต่อไปนี้ ทักษะการปฏิบัติในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าวของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ก. ตัวแปรที่นำมาศึกษามีดังนี้

1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ประกอบด้วย

1.1 ปัจจัยส่วนบุคคล

- อายุ
- เพศ
- ระดับการศึกษา

1.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

- รายได้ครัวเรือน
- จำนวนแรงงาน
- พื้นที่ถือครอง
- การเข้าถึงปุ๋ยอินทรีย์
- ประสบการณ์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์

1.3 ปัจจัยด้านสังคม

- การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์
- การติดต่อเจ้าหน้าที่เกษตร
- การฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์

1.4 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม

- ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั่วไปในนา

2. ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่

- 2.1 ความรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าว
- 2.2 ทักษะการปฏิบัติของเกษตรกรเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าว
- 2.3 การปฏิบัติของเกษตรกรเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าว

ข. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ
(Independent Variables)

ตัวแปรตาม
(Dependent Variables)

1. ปัจจัยส่วนบุคคล

- อายุ
- เพศ
- ระดับการศึกษา

2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

- รายได้ครัวเรือน
- จำนวนแรงงาน
- พื้นที่ถือครอง
- การเข้าถึงปุ๋ยอินทรีย์
- ประสบการณ์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์

3. ปัจจัยด้านสังคม

- การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์
- การติดต่อเจ้าหน้าที่เกษตร
- การฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์

4. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม

- ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั่วไปในนาข้าว

1. ความรู้
2. ทักษะ
3. การปฏิบัติ

(เกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์
ในการปลูกข้าว)

นิยามศัพท์

1. **ปุ๋ยอินทรีย์** หมายถึง ปุ๋ยที่ได้จากอินทรีย์สารซึ่งผลิตขึ้นโดยกรรมวิธีต่างๆ และจะเป็นประโยชน์ต่อพืชก็ต้องผ่านขบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางชีวภาพเสียก่อน ได้แก่ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสด มีวัตถุหลายประเภทที่สามารถนำมาทำเป็นปุ๋ยอินทรีย์ได้ เช่น มูลสุกร มูลไก่ มูลวัว พางข้าว โสนอัฟริกัน แหนแดง เป็นต้น

2. **เกษตรกร** หมายถึง เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

3. **ต้นทุนการผลิตข้าว** หมายถึง มูลค่าเงินอันเกิดจากต้นทุนผันแปรทั้งหมดในการผลิตข้าว ตลอดทั้งฤดูปลูกของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่ทำการศึกษ เช่น ค่าปุ๋ย ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าเชื้อเพลิง ค่าแรงงาน เป็นต้น

4. **ความรู้** หมายถึง ความรอบรู้อย่างถูกต้องที่เกี่ยวกับสาระด้านสิ่งแวดล้อมในนาข้าวและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าว ซึ่งได้รับจากแหล่งความรู้อื่นๆ มา เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ การฝึกอบรม เป็นต้น

5. **รายได้ครัวเรือน** หมายถึง รายได้ที่เป็นมูลค่าเงินที่ได้รับตลอดทั้งปี โดยไม่หักค่าใช้จ่ายของแต่ละครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่ทำการศึกษา

6. **การเข้าถึงปุ๋ยอินทรีย์** หมายถึง โอกาสที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจะสามารถได้รับและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ความง่ายต่อการหาซื้อ แหล่งวัตถุดิบ เป็นต้น

7. **จำนวนปีที่ได้รับการศึกษา** หมายถึง จำนวนปีที่เกษตรกรได้รับการศึกษาดังแต่ปีแรกจนถึงปีสุดท้ายของการได้รับการศึกษา

8. **จำนวนแรงงานในครัวเรือน** หมายถึง จำนวนบุคคลที่เป็นแรงงาน และเป็นสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกร

9. **รูปแบบการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าว** หมายถึง ในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการปลูกข้าว นั้น มีรูปแบบการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างไร ระหว่างใช้แต่เพียงปุ๋ยอินทรีย์เท่านั้น กับมีการนำเอาปุ๋ยเคมีใส่ร่วมด้วยกับปุ๋ยอินทรีย์

10. **ปริมาณการใช้ปุ๋ยอินทรีย์** หมายถึง ลำดับของชนิดปุ๋ยอินทรีย์ที่เกษตรกรเลือกใช้ในการปลูกข้าวมากที่สุดจนถึงน้อยที่สุด